

Format de citation

Friedl, Jiří: Rezension über: Grzegorz Gąsior, *Polityka narodowościowa państwa na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim w latach 1920–1938*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020, in: *Slovanský přehled*, 107 (2021), 2, S. 511–517, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/5c4d9d3bc42d41ef84287b67280674bd>

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

RECENZE

Grzegorz GAŚIOR,

Polityka narodowościowa państwa na czechosłowackim Śląsku Cieszyńskim w latach 1920–1938,

Warszawa, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2020, 490 s.,
ISBN 978-83-235-4724-2.

Problematika sporu o Těšínsko mezi Československem a Polskem se vždy těšila, a určitě ještě dlouho těšit bude, velkému zájmu profesionálních i amatérských badatelů. Jeho míra ovšem není přímo úměrná kvalitě, a tak se vedle vynikajících prací můžeme setkat i s takovými, které si pozornost spíše nezaslouží.¹ Je dobře známo, že konflikt o Těšínsko československo-polské vztahy na dlouhá desetiletí velmi zatížil a jeho dozvuky jsou i dnes občas patrné ve spolužití tamních Čechů a Poláků. Je proto nutné si tuto historii nejen připomínat, abychom se vyhnuli chybám našich předků, ale zároveň se ji snažit objektivně studovat. Byť se to zdá být samozřejmé, ne vždy tomu tak bylo. Emotivní diskuse ovšem asi patří k přirozenému procesu,² kterým je nutno si projít, než se podaří dosáhnout takového stavu, kdy je možné k problematice přistupovat *sine ira et studio*.

Grzegorz Gaśior je polským historikem pocházejícím z Těšínska a aktuálně působí na Varšavské univerzitě. Do povědomí odborné veřejnosti se zapsal pracemi o Slovensku v době komunistického Československa.³ Ve své badatelské práci se

1 Např. Lubomír KUBÍK, *Těšínský konflikt. Dramatické okamžiky česko-polských vztahů*, Olomouc 2001; Michał PRZEPERSKI, *Nieznosny ciężar braterstwa. Konflikty polsko-czeskie w XX wieku*, Kraków 2016. Srov. recenze: *Slezský sborník* 99, 2001, č. 2, s. 145–150; *Těšínsko* 44, 2001, č. 1, s. 27–30; *Slovanský přehled* 103, 2017, č. 1, s. 172–177; *Těšínsko* 62, 2019, č. 1, s. 136–140; *Archivní časopis* 115, 2017, č. 1, s. 132–134.

2 Srov. Mečislav BORÁK, *Očima Poláků. Historie a současnost československo-polských vztahů a polská menšina v Československu v zrcadle polského tisku na Těšínském Slezsku v letech 1989–1992. Komentovaná bibliografie*, Opava 2010.

3 Grzegorz GAŚIOR, *Stalinowska Słowacja. Proces „burżuazyjnych nacjonalistów“ w 1954 roku*, Warszawa 2006; Idem, *Praska wiosna w Bratysławie. Kierownictwo Komunistycznej Partii Słowa-*

přítom nevyhýbal ani problematice rodného kraje.⁴ V poslední době jeho zájem nejvíce upoutala národnostní politika československého státu na Těšínsku v meziválečném období, což vedle časopiseckých studií⁵ vedlo i k vydání edice k činnosti Slezské matice osvěty lidové – českého spolku, který se v letech 1920–1938 velmi aktivně angažoval ve prospěch asimilační politiky na Těšínsku.⁶ Recenzovaná monografie je výsledkem několikaletých bádání G. Gąsiora, který v ní představil obraz československé státní politiky na Těšínsku v době první republiky.

Přestože k dějinám meziválečného Těšínska vznikla již řada prací, jejich autoři většinou vycházeli jen z určitého okruhu archivních pramenů, což přirozeně limitovalo interpretační možnosti. Jinak totiž vycházel obraz dění v tomto regionu studovaný na základě jen polských dokumentů, jinak českých. Předmětem diskusí mezi historiky se přitom často stávaly rozsah a intenzita československé národnostní politiky vůči Polákům na Těšínsku. Leckdy se však debaty stávaly jalové a připomínaly spíše „odrážení míčků“ než vědeckou disputaci, jak si G. Gąsior správně všímá (s. 23). Prakticky vždy je přitom problematika Těšínska vnímána jako problém česko-polský, což je přirozené, neboť ostatní zde žijící národnostní skupiny (Šlonzáci, Němci a Židé) hráli spíše jen vedlejší roli (snad jen s výjimkou Šlonzáků, kteří se v době sporu o Těšínsko stali jazýčkem na vahách).

Přestože už minimálně od druhé poloviny 60. let 20. století historikové věděli o případech šikanování a nepříznivého postoje československého státu k polské menšině na Těšínsku v meziválečném období,⁷ dosud nikdo národnostní politiku československých úřadů nepodrobil důkladné analýze. Před rokem 1989 takovým výzkumům nepřál komunistický režim. Absenci většího zájmu českých historiků o toto téma po listopadu 1989 je snad možné vysvětlit snahou uspokojit poptávku po zaplnění četných bílých míst v naší nejnovější historii. Studium národnostních

---

cji w okresie próby reformy systemu politycznego w Czechosłowacji w latach 1968–1969, Warszawa 2015.

4 Grzegorz GAŚSIOR, *Platforma Ciesłara – kwestia narodowościowa na Zaolziu w okresie stalinowskim*, *Studia z dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej* 40, 2005, s. 167–203; *Zaolzie. Polsko-czeski spór o Śląsk Cieszyński. 1918–2008*, Warszawa 2008 (tato publikace vyšla rovněž v české verzi).

5 Např. Grzegorz GAŚSIOR, *Železničáři pod zvláštním dohledem. Akce přeložení polských železničářů z Těšínska v letech 1935–1936 a otázka jejich pozdějšího návratu*, *Slovanský přehled* 104, 2018, č. 2, s. 353–400; Idem, *Ostře sledovaní železničáři. Železniční úřady a národnostní otázka v československé části Těšínského Slezska počátkem 20. let 20. století*, *Slovanský přehled* 104, 2018, č. 1, s. 35–71.

6 Grzegorz GAŚSIOR, ed., *Slezská matice osvěty lidové a národnostní otázka na Těšínsku 1920–1938. Výběrová edice dokumentů*, Český Těšín 2020.

7 *Češi a Poláci v minulosti*, II. díl, Praha 1967, s. 566.

poměrů na Těšínsku navíc nepatří k snadným tématům. Přestože se v poslední době začínala situace pomalu měnit,⁸ absence důkladného zpracování tohoto tématu byla stále zřejmá.

Je evidentní, že v případě recenzované publikace se v osobě autora skloubila znalost poměrů na Těšínsku s důkladným studiem archivních pramenů a literatury. Přehled prozkoumaných fondů je skutečně impozantní a snad by bylo možné vytknout jedině absenci dokumentů Vojenského ústředního archivu – Vojenského historického archivu v Praze, které by mohly osvětlit nazírání armády na zkoumané otázky, které ostatně leckdy souvisely s bezpečnostní problematikou. Vynikající je i znalost příslušné odborné literatury, a to nikoli jen o Těšínsku, nýbrž i titulů o národnostní politice a menšinových právech obecně v meziválečné Evropě. Stranou pozornosti autora nezůstal ani dobový tisk.

Asi nebylo snadné rozhodnout se, jakou strukturu výsledná kniha bude mít. Obvykle se historikové uchylovali k chronologickému členění. Obrovské množství poznatků získaných výzkumem proto autora vedlo k tomu, aby látku rozdělil do kapitol sledující konkrétní okruhy problémů – školství, sčítání lidu, politická činnost Poláků, místní správa, otázky spojené s půdou a lesy, průmysl, železnice, římsko-katolická církev, augsburská církev.

Českoslovenští úředníci a politikové přitom hned na začátku stanuli před velmi těžko řešitelným problémem. Spor o Těšínsko vykopal zejména mezi Poláky a Čechy hlubokou propast. Zároveň však region náležel k strategicky důležitým, a tak do státní národnostní politiky promlouvaly i bezpečnostní zájmy. Na jedné straně právní předpisy poskytovaly jinonárodním skupinám práva v oblasti jazyka, školství, politických stran, spolků atd., na straně druhé je zřejmé, že k národnostním menšinám bylo od počátku přistupováno s nedůvěrou a s obavami ohledně jejich loajality, zvláště když obývaly pohraniční, a tedy strategicky důležité oblasti. Proto už první návrhy, jak formovat československou národnostní politiku na Těšínsku, počítaly s asimilační politikou. Ta sice neměla mít násilný charakter (ve smyslu fyzického násilí apod.), avšak stálým a dlouhodobým tlakem by se národnostní struktura Těšínska postupně proměnila ve prospěch Čechů.

První na řadě byli Šlonzáci, kteří v době sporu o Těšínsko patřili k československým spojencům. Úřady a čeští politikové měli zájem na marginalizaci tohoto

8 Dan GAWRECKI, *Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku 1880–1930*, Český Těšín 2017; Ivo BARAN, *Otázka národnosti při československém sčítání lidu na Těšínsku v meziválečném období*, Slovanský přehled 94, 2008, č. 1, s. 15–32; Idem, *Dva dokumenty zemského prezidenta Šrámka k národnostním poměrům na československém Těšínsku na počátku 20. let*, Slezský sborník 105, 2007, č. 3, s. 200–215.

hnutí (většina jeho příznivců navíc žila v polské části Těšínského Slezska), což jeho předák Josef Koždoň nesl velmi nelibě a vnímal to jako nevděk Čechů. Funkce starosty Českého Těšína, kterou Koždoň zastával až do roku 1938, příliš neosládila hořkou pilulku, kterou musel vůdce Šlonzáků polknout. Na neplnění slibů daných Čechy v době sporu o Těšínsko si stěžovali i místní Němci, kteří mj. poukazovali na to, že státní zaměstnanci německé národnosti byli nuceni posílat své děti do českých škol. Pro úřady bylo však postavení Němců na Těšínsku vzhledem k jejich množství jen marginální otázkou, což nakonec vedlo k tomu, že místní Němci se ve 30. letech „slili“ se sudetoněmeckým hnutím. Větší pozornost československých úřadů přitahovala skutečnost, že přestože Němci nebyli na Těšínsku příliš početní, měli značný vliv v místních podnicích. Zvláštní kapitola knihy zaměřená na národnostní problémy v místním průmyslu se věnuje zejména snahám o posílení českého zastoupení v něm. Asimilace Němců byla ovšem obtížná, neboť tito se cítili být příslušníky vyšší kultury, těšili se z vyššího sociálního statusu a patřili k třímilionové německé menšině v Československu.

V podnicích se však vedly „boje“ i o nižší pozice. Často však technický kádr nebylo možné rychle obměnit, protože inženýři a techničtí pracovníci (často Němci) nebyli prostě nahraditelní (s podobným problémem se stát potýkal i po druhé světové válce při vysídlení sudetských Němců). V letech světové hospodářské krize, kdy nezaměstnatost v Československu výrazně stoupla, se „správná“ odpověď na národnost (respektive zda děti navštěvují „správnou“ školu) stávala vstupenkou do příslušného podniku – záleželo jen na tom, jakou národnost preferovali lidé rozhodující o přijímání nových pracovníků. Dochované statistiky o národnostním složení zaměstnanců průmyslových podniků na Těšínsku ukazují přesuny mezi národnostmi. S čísly je však nutno pracovat, jak zdůrazňuje autor, velmi opatrně, neboť není známa řada okolností vzniku těchto přehledů. V případě některých podniků jsou změny v neprospěch Poláků natolik výrazné, že vzbuzují pochybnosti a není úplně snadné je interpretovat (Severní dráha Fedinandova). Že vlastnická struktura mohla mít vliv na národnostní strukturu, ukazuje příklad Báňské a hutní společnosti, v níž měla zastoupení Živnostenská banka. Zatímco v jejích podnicích se počty zaměstnaných Poláků výrazně snižovaly, v dolech a továrnách hraběte Larische-Mönnicha tak výrazný pokles nezaznamenáváme. I když autor připouští, že na změnu národnosti pracovníků mohla mít dopad řada faktorů, přesto je podle něj zřejmé, že vliv zaměstnavatele nebyl zanedbatelný. Ostatně i Slezská matice osvěty lidové (SMOL), velmi aktivně prosazující posílení českého vlivu na Těšínsku, si pochvalovala, jak se Báňské a hutní společnosti daří „napravit křivdy spáchané na českém lidu“ (s. 336).

Činnost SMOL, jakožto nejvýznamnějšího českého nacionalistického spolku na Těšínsku, se přitom jako červená nit vine prakticky celou knihou. Samozřejmě, SMOL nemohla něco nařizovat. Prostřednictvím množství různých memorandum, intervencí a lecky i denunciací se však u státních úřadů snažila ovlivnit státní politiku vůči jinonárodním skupinám na Těšínsku – zejména pak Polákům. Její požadavky měly přirozeně maximalistický charakter a úřady je nemohly akceptovat. Příliš radikální kroky by vedly k destabilizaci. Na druhou stranu tím SMOL vyvíjela tlak, přičemž čeští nacionalisté mohli počítat s podporou i vlivných úředníků, mezi něž patřil např. šéf prezidentské kanceláře Přemysl Šámal. Zároveň ale platilo, že místní úředníci (zemský prezident Josef Šrámek nebo fryštátský a českotěšínský okresní hejtman) se v národnostní politice angažovali mnohem více (například neustálým zdůrazňováním teorie o popолštěných Moravcích), než úřady centrální, kde se setkáváme s opatrnějšími stanovisky. Tento jev je typický i pro státní národnostní politiku na Těšínsku po druhé světové válce.

Zajímavé světlo vrhá kniha na prezidenta T. G. Masaryka těšického se pověsti humanisty a odpůrce nacionalismu. Je jasné, že v množství problémů, které musela republika řešit, Těšínsko nepřitahovalo větší pozornost hlavy státu. Přestože při své návštěvě regionu pronášel projevy v polštině, nelze říci, že by nevěděl o tom, co se na Těšínsku děje. Spokojoval se však s vysvětleními zemských úřadů z Opavy a později Brna a stěží si lze představit, že by se mohl postavit proti vlastním lidem na Těšínsku. Zdá se také, že pro své kritické stanovisko k Polákům nacházel potvrzení ve zprávách místních úředníků.

Jeho nástupce Edvard Beneš už musel čelit rostoucímu ohrožení Československa. Vláda si začínala uvědomovat, že politika k národnostním menšinám musí projít změnami. I když hlavním cílem bylo naklonění si Němců, stranou nezůstali ani Poláci na Těšínsku. Přestože se v letech 1934–1935 značně vyostřily vztahy mezi Československem a Polskem a generální konzul v Moravské Ostravě Leon Malhomme se kvůli své činnosti na Těšínsku stal *persona non grata*, rozhodly úřady o postátnění polského gymnázia v Orlové. Jednalo se o zásadní krok, neboť dosud byl tento ústav, jenž přispíval k posilování vrstvy inteligence mezi Poláky na Těšínsku, udržován spolkem Macierz Szkolna. Kvůli odmítnutí Towarzystwa Szkoły Ludowej v Krakově přenechat budovu gymnázia jeho potřebám se však postátnění muselo odložit až na rok 1938. Jak G. Gąsior dodává, evidentně se ne vždy potřeby Poláků na Těšínsku setkávaly s pochopením u představitelů polského státu. Dobře to ilustrují slova polského vicekonzula Jana Bociańskiego, podle něž orlovské gymnázium produkovalo příliš mnoho inteligence, která byla „balastem nepotřebným

pro polskou práci ve Slezsku“ (s. 124). Nejen v této souvislosti tedy vyvstává otázka, nakolik politika Polska k Československu po roce 1934 pomáhala zlepšit postavení polské menšiny a nakolik se Poláci na Těšínsku stávali více nástrojem než objektem této politiky. Vyostření vzájemných vztahů totiž vedlo k růstu nacionalistických nálad mezi Čechy, obviňování Poláků z neloajality a růstu asimilačních tlaků. Polští předáci následně hledali oporu v Polsku, což bylo vodou na mlýn argumentaci českých nacionalistů. Vznikl tak bludný kruh a čtenář Gąsiorovy knihy si musí přiznat, že vystoupit z něj nebylo v poměrech 30. let vůbec snadné, jestli vůbec možné.

Asi nikdy nepřestanou diskuse historiků o tom, nakolik bylo obyvatelstvo na Těšínsku národnostně uvědomělé, respektive jak moc a jaká jeho část se ztotožňovala s polským národním hnutím. Není na tom nic špatného. Odborná a slušně vedená disputace může vést k zajímavým pohledům nebo i závěrům. Grzegorz Gąsior se ve své knize mimo jiné zamýšlí nad tím, nakolik mohou výsledky voleb na Těšínsku být interpretovány jako referendum o národní příslušnosti. Gąsior ovšem v této souvislosti poukazuje na to, že chování voličů se proměňuje a je závislé na mnoha činitelích. Dochází přitom k závěru, že častěji než názory a postoje promlouvaly do voleb zájmy voličů. A na ty měla vliv státní politika na Těšínsku, která se bezpochyby snažila upevňovat a dále rozšiřovat český vliv. V této souvislosti pak nabýval na významu zájem o zajištění existence a mít klid. Podle G. Gąsiora tento přístup inicioval a prohluboval rozpory. Obyvatelstvo, které se od polského národního hnutí (resp. šlonzáckého) odvrátilo a deklarovalo se jako české, bylo totiž leckdy nabádáno k většímu angažmá ve prospěch Čechů, k čemuž ale většina moc chuti neměla.

Recenzovaná kniha je díky obsáhlému archivnímu výzkumu nabita množstvím faktů, které zde lze jen stěží představit. Není to ostatně ani cílem recenze. Ta může obsah knihy přiblížit a podnítit k její četbě, důležité je však hodnocení. A to v tomto v případě může být jediné pozitivní. Jistě by bylo možné zmínit, že autor mohl ještě podrobit analýze další aspekty národnostní politiky první republiky na Těšínsku. Nabízí se například otázka služby Poláků z Těšínska v československé armádě. Jak k nim bylo přistupováno? Jakou roli hrála národnost při rozhodování o přidělení ke konkrétní zbraní? V souvislosti s výstavbou opevnění ve druhé polovině 30. let (a která se dotkla i Těšínska) nevíme, jako moc byly využívány místní pracovní síly. Víme, že Němci nemohli být na stavbách zaměstnání. Jak to ale bylo s Poláky?

Je však jasné, že každá práce má své limity, a tak tyto badatelské otázky mohou sloužit autorovi (nebo i jiným historikům) jako podnět pro další výzkum. Po-

dobně to platí i o srovnání československé národnostní politiky s přístupem vlád jiných evropských států. Autor je sice zmiňuje v závěru své knihy, ale je to jakoby jen na okraj, možná si to zasloužilo větší pozornost. Obávám se, že jen konstatování, že i jiné státy (včetně Polska) praktikovaly podobnou menšinovou politiku, nestačí. Stálo by za to jít více do hloubky a všimnout si rozdílů mezi používanými nástroji a postupy. Tehdejší národnostní politiku ČSR je totiž třeba poměřovat reálnou politikou jiných států a nikoli idealistickými představami, jak by měl fungovat dokonale demokratický stát. Ale toto téma by bezpochyby vydalo na samostatnou monografii.

Knihy Grzegorza Gąsiora je zajímavou a velmi důkladně zpracovanou prací (cizojazyčná resumé jsou však až příliš krátká), která by si zasloužila vydání i v českém jazyce. Ač si dokážu představit, že některé autorovy závěry mohou vyvolat diskuse (a opět: ty do vědy patří), zásadní je, že přináší nový vhled do zkoumané problematiky, čímž se může stát inspirací i pro studium národnostní politiky československého státu vůči ostatním národnostním menšinám.

Jiří Friedl

Jaromír MRŇKA,

Limity lidskosti. Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946,

Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2019, 344 s.,
ISBN 978-80-88292-31-9.

Máj 1945 často predstavuje neprekročiteľný prah, za ktorý práce venujúce sa nacistickej okupácii českých krajín pozerajú práve tak málo, ako práce venujúce sa povojnovému obdobiu, prípadne práve fenoménu násillia páchaného na nemeckom obyvateľstve. Príliš tvrdé uplatnenie tohto medzníka však znamená odmlčať sa pred koncom príbehu, prípadne začať *in medias res*. Popis vlny násillia z rokov 1944–1946 ako premenlivého, ale koherentného fenoménu, v ktorom sa z obetí často stávajú trýznitelia, aplikujúci všetky prostriedky, ktorým boli predchádzajúco vystavení, nám umožňuje jednotlivé násillné interakcie, alebo ich menšie súbory (protipartizánske akcie, pochody smrti, výbuchy spontánneho ľudového násillia, vyhánanie, táborové násillie atď.) oveľa lepšie kontextualizovať.

Práve preklenutie mája 1945 ako síce významného, ale nie definujúceho medzníka vo fenoménoch násillných interakcií, je jedným z najväčších príspevkov predkladanej práce. Autor síce rozdeľuje nosnú časť práce do dvoch kapitol nazva-